

Északra bámul ablakom

Egy motívum három megvalósulása Ady Endre Szeretném, ha szeretnének című kötetében

1. Észak és Dél

A *Szeretném, ha szeretnének* című kötet *Prológjában* olvashatjuk a következő azonosítást:

Vagyok, mint minden ember: fenség, Észak-fok, titok, idegenség...

A harmadik ciklus nyitó versének címében pedig már a következőképp határozza meg önmagát a költői én: „Északi ember vagyok”. Nemcsak ezért érdemes közelebbről megvizsgálni, mit is jelent az „észak” az Ady-oeuvre-ben, hanem elsősorban azért, mert az érintett művek egymást egészítik ki, mintegy egymást magyarázzák. A kötet- és cikluskompozícióra oly nagy gondot fordító Adynál az is megfigyelhető, hogy a két észak-vers szerkezeti helyét tekintve is rokon: a *Prológ* kötetet, az *Északi ember vagyok* ciklust nyit. Ráadásul az életmű egészét áttekintve láthatjuk azt is, hogy az észak-dél motívum mily gyakori szereplő a prózában is, hiszen „Ady sok versének a »témáját« saját publicisztikájából vette, publicisztikai szinten már megküzdött a problémával, a vers azonban további gondolati sűrítés, összegzés, elvonatkoztatás, egyetemesítés eredménye. Sokkal több, más, gazdagabb lesz így a gondolat, mint a prózai műben volt.” (1) Ezért is tekinthetjük a prózai műveket a költemények epitextusainak.

Az északi és déli népek ellentéte, a zsidó-keresztény világ és a hellén-pogányság képzete, a germán és latin fajták közti különbség erősen foglalkoztatta Adyt. S igencsak foglalkoztatta a nagy norvég drámaíró, Ibsen személye – akinek „rajongó hive” (2) volt, s akinek a neve s természetesen művészete is Északkal fonódott össze számára. Lásuk például az *Ibsen és Mistral* című cikket. (3) A Dél itt az életet könnyedén vevő magatartást, míg Észak a sors kihívásaival szembeszálló attitűdöt jelenti, a fátummal való küzdelem vállalását, mely mellett a szerző is kiáll. Az *Ibsen és Settimio* című novella (4) az északi és déli ember ellentétét s a személyiségbe záródó és a nyilvánosságot igénylő ember különbségét tematizálja. E prózai művek olvastán azonban felmerül a kérdés: mit jelent Ady számára Észak és Dél? Némi pontosítást igényel Király István megállapítása, miszerint 1908 előtt Délhez vonzódott Ady, de már ekkor is voltak Észak felé forduló vágyai. (5) Délen járva – olaszországi, riviérai útjai során – mindig elvágyódik:

Úgy vágytam ide s most már szállnék. Oh én bolond, bús, beteg árnyék

– olvashatjuk *A Kék tenger partján* (6) című 1904-ből való versében. Vonzza és taszítja egyszerre a Dél; távolról vonzza, ottlétében már taszítja, mert kínozza a tudat, hogy ő nem „Déli ember”. „Kimondhatatlan vággyal vonzotta a dél, de ugyanakkor minden porcikájában tudatosan is északi ember volt”. (7) Ez látható a *Jártam már Délen*-ből (8), ahol a déli mámor utáni vágyakozás mellett a vers búcsú-hangulatában, s a „kóbor, béna talján” dalában jelen van az elvágyódás is, s ez világlik ki a *Várnak reánk Délen*-ből (9) is, ahol a Dél utáni vágyakozás inkább a Magyarországról való elvágyódást jelenti.

Ady tehát nem 1908 után válik északi emberré, ahogy Király állítja, nem arról van szó, hogy a költő 1908 előtt „délpárti” „északi” vágyakkal, hanem éppen „északi” volta miatt vonzza a Dél s az életvidám déli emberek, de mert ő „északi” ember lévén nem találja a helyét, minek következtében elvágódik. Ezért állnak példaként a szeme előtt a belgák: Észak és Dél egységének megteremtőit látja bennük – számukra pont és ellenpont együtt van, lehetővé válik tehát a valóság teljességének befogadása: „De a belgák: más. Észak és Dél ölelkezőhelye e földjük. [...] A belgák, akiket Párizsban csúfol a plebs s akik maguk is egy nagy szimbólum: valamire figyelmeztetik a világot. Eggyé kell válniuk minden kultúrtársadalmaknak, mert csak így lehet készíteni egy boldogabb lakozást a földön ama boldogtalan lény számára, ki Embernek hivatik.” (10)

A költői én „északiságának” vagy „déliségének” megállapításához azonban nem szabad szem elől téveszteni azt aényt, hogy a költői én az Ady-lírában mindig onnan vágódik el, ahol éppen van:

Mindig a holnapra mosolygok, Elvágok onnan, ahol bolygok
(*A kék tenger partján*)

– eme jellegzetesség azzal a „szemléleti polifóniával” (11) függ össze, mely az egész Ady-életműre rányomja bélyegét. S amelyről Ibsen utolsó szavai kapcsán a következőket olvashatjuk egy publicisztikai írásban: „Koppenhágából táviratozzák, ezek voltak az utolsó szavai: »sőt éppen ellenkezőleg« [...] Minden földi igazság mellett ott állanak e szavak. [...] az egyetlen, a legemberibb igazság [...]”. (12)

Jogosan merül fel a kérdés, vajon honnan eredeztethető észak és dél szembeállítása a földrajz iránt egyébként is érdeklődő (13), s a Kelet-Nyugat ellentétét is oly sokszor tollára tűző Ady életművében.

Bókay Antal *Irodalomtudomány* című munkájában az északi és déli népek közti mentalitásbeli különbségek irodalmi megjelenítését a következőképp interpretálja:

„[...] Mme de Staël a francia felvilágosodás eszméire (és utazásainak tapasztalatára) építve fogalmazza meg a tévelt: az irodalom történelmi, földrajzi, etikai és vallási környezet által meghatározott jelenség. [...] Mme de Staël is írt az északi és déli életforma különbségéről, két olyan értelemszervező elvről, amelyek magyarázni, rendezni tudták az adott kor zavaróan eltérő értékrendjeit (nálunk Petőfi és Arany is írt ilyen témájú verset). Kérdésük az volt, hogyan lehetséges, hogy annyira ellentétes értékrendek nemcsak léteznek, hanem egyszerre, egymást nem kizárva fontosnak tűnnek. Homérosz a színek, fények embere, aki az optimista vidámság világát írta meg, az életöröm költője volt. Osszián, a skót dalnok másfajta értékrend képviselője, világában nincsenek éles kontrasztok, nincsenek erős színek, hanem minden elmosódott, kontraszt nélküli. Az élet kemény harc, mely aligha végződhet másként, mint a természet győzelmével. A két költői világ voltaképpen a kor két életérzése, két eltérő értékrendje.” (14)

Észak és Dél ellentétét elsőként azonban minden valószínűség szerint Montesquieu fogalmazta meg. Az északi „[...] népek tehát nagy testűek, és kevésbé élénkek kell hogy legyenek.” – írja *A törvények szelleméről* című munkájában. „Nagyhatású művének egész harmadik része, de kivált ennek az éghajlat általános befolyásáról szóló tizenegyedik könyve indítja el a milióelméletek sorát. Montesquieu-höz hasonlóan az éghajlat szerepének nagy hatást tulajdonított Voltaire, de a természeti körülmények fontosságára alapozott korábban Jean Bodin, később Herder és Hegel is.” (15)

„Észak és dél, az eltérő éghajlatú vidékek determináló hatása a Comte nyomán elterjedő pozitivizmus sarkköve is. Hippolyte Taine ekkor már – Csiky Gergelynek köszönhetően – magyarul is olvasható művében angol irodalomtörténetét az éghajlat leírásával kezdi, míg Ady nagykarolyi iskolájának könyvtárában is megtalálható volt Buckle művelődéstörténete – egyik fordítója az Ady által tisztelt Endrődi Sándor –, mely szerint az éghajlat szabja meg egy nép vagyont, így idejét a művelődésre, valamint a természeti tünemények gazdagsága adja hajlamát a babonáságra. A felvilágosodás francia alkotóinak gondolatát fejlesztik tehát tovább: csak éppen a tudomány fejlődésével már alaposabban ismerhették a környezetet.” (16)

„Észak és Dél ellentéte a kor földrajzi gondolkodásában is erőteljesen érvényesült. A földrajzi determinizmus atyja, a népességföldrajz alapítója, a lipcsei Friedrich Ratzel (1844–1904) szerint az emberiség teljesen a természeti törvényeknek van alárendelve: az adott táj meghatározza az ott lakók életmódját, viselkedését. *Antropogeographia* című művének magyar fordítása (*A Föld és az ember*) 1887-ben jelent meg az MTA kiadásában. Itt fejti ki, hogy az éghajlati különbségek miatt a déliek lehetnek hanyagok, nem kell fölkészülniük a téli rossz időre, felszínes gondolkodásúak, lelkesek, érzelmi irányítottságúak; az északiak megfontoltabbak, szorgalmasabbak, a munkának presztízse van [...]” (17)

2. „Észak-fok”

Térjünk most vissza a *Prológ* harmadik szakaszára:

Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces, messze fény,
Lidérces, messze fény.

Az értelmezők olvasatai, például Balogh Lászlóé (18) vagy Bednancics Gáboré (19), a főbb vonalakban megegyeznek, ami azonban még hangsúlyozásra szorul, az a kapcsolat az *Északi ember vagyok* című verssel, melyet Balogh László idéz is.

Az „Észak-fok” jelleg a kötet harmadik ciklusának nyitóversében kerül bővebb kifejtésre. Az északiság által jelölt szerep azért különösen érdekes az Ady-életműben, mert bár a szakirodalomban nemigen olvashatunk róla, Ady alkotásfilozófiája szempontjából mégis nagy jelentőségű. A lírában és prózában egyaránt megjelenő „északiság” olvasata — mely a *Szeretném, ha szeretnének* kötet *Prológ*jában megelőlegeződik — talán e versből bontakozik ki a legteljesebben. Az *Északi ember vagyok*, akárcsak a *prológ*, ellentétekből épül fel: itt a beszélő mentalitása, az északi mentalitás kerül szembe a déli életvitellel, azaz az „Észak-fok” jellegű magány szembesül a déli emberek sokaságával. Egy formai hasonlóság is említést érdemel a két műben, mégpedig a figura etymologica használata, a „látva lássanak” alak a *prológ*ban és az „élve élek” forma az *Északi ember vagyok*-ban.

Az első sor több Ady-művel is intertextuális viszonyt létesít: a „Jaj, jaj” felütés a „mert jaj, élet adatott nekem” részletet hívja elő a *Félelem és írás* című publicisztikából, míg a „fény” szó a *prológ* „lidérces, messze fény”-ét.

Az első három strofa észak és dél ellentétére épül: az elsőben és a harmadikban a déli jellegzetességek kapnak külön hangsúlyt, a tulajdonképpeni északiság a második strofában jelenik meg. Már az első olvasás során nyilvánvalóvá válik a „szó” és „beszéd” szavak kulcsszerepe. Különbség tétetik a sekély szavú, csacska népű déliek és a nehéz nyelvű költői én között, akinek ajkán „gyökösebb a szó”. Az északi-déli ellentétben jól látható, hogy míg a déli jelző mindig egy sokaságra vonatkoztatódik, addig az északiság hordozójaként a költői én egyedül van.

A negyedik és az ötödik versszakban a lírai én, az északi ember a saját hallgatását, azaz „nem beszélését” járja körül; egyrészt a beszéd öncélú művelésétől zárkózik el, ami a déliség jellemzője („Miért örüljek fecsegőn,/ Miért lármázzak hangosan/ Csupán azért, mert élve élek.”), másrészt az ötödik strofa az ellentétek sorjázásával a negyedik szakasz magyarázatát bővíti azzal, hogy „hazug”-nak minősíti a „fény” és a „szó” által jelölteket. De nem csak a „fény” és a „szó” minősül hazugnak, hanem mindazok is, akik ezt korábban felismerték. Ezzel a költői én önmagát mintegy az igazság egyetlen letéteményesének nevezi. A kétszer is előforduló „hazug” szó az Ady számára Északot jelképező Ibsenre való utalásként is olvasható – két epitéxthus az Ady-publicisztikából mindenesetre ezt erősíti: „Ibsen azt mondja: nem tudunk hazugság nélkül élni” (20); „Ibsen egyszerűen

konstatálja, hogy minden élet hazugságon vagy hazugságokon épül és áll fent”. (21) Az utolsó strófában az északi ember megszólalása, a „beszéd” egy másik értelmét bontja ki: a beszéd önértelmező kódként is olvasható, azaz versbeszéd értelmet tulajdoníthatunk neki annyiban, hogy itt a vers megszólalása kerül analógiás kapcsolatba a „beszél”, „szó” szavakkal. Az „északi ember” mint szerep értelmeződik itt, azaz az északi ember olyan ember, aki képes a versbeszédre, ám ez fájdalmas számára.

A műben tehát kétféle értelmet kap a „beszéd” szó: egyrészt a déli népek „fecsegését”, a mindennapi értelemben vett beszédet jelöli a vers első öt versszakában, másrészt, ha az északi ember szájából szól, mint ahogy az utolsó szakasz leírja, a „versbeszéd” jelentéssel bír. Innen válik érthetővé a vers első strófájának utolsó három sora: „Könnyű a fény, sekély a szó:/ Közöttük egy rettenetes/ Mély, ásító, hűvös, vak árok”. Az árok a „beszéd” kétféle jelentése között húzódik.

Az *Északi ember vagyok* tehát a költői én egy olyan szerepeként olvasható, ahol az északi ember a költőt mint alkotót jelöli, akinek sorsa, hogy „verseket beszéljen”. A műben jól nyomon követhető a szerep mögül való kitekintés, a szerep mintegy le-vetése. A második versszak első sorában ugyanis a költői én egyértelműen kijelenti: „Én északi ember vagyok”, az utolsó strófában pedig már így beszél: „Ha én szólok, Észak beszél, / Fagy és fátum fogja a számat: / Ember beszél, kinek a sors, / Az élet, évek és napok / Szívének gyökeréig fájnak”. Itt az „Észak” és az „Ember” szavak egymást értelmezik: az északiság az olyan emberre vonatkoztatódik, akinek sorsa, hogy beszéljen. A költői én már nem északi emberként jelöli meg önmagát, hanem azt állítja, ha ő beszél, akkor „észak” beszél belőle. Itt tehát kitűnően tetten érhető, amiről Kulcsár-Szabó Zoltán (részben Paul de Man-ból kiindulva) ír a „szerepvers” kapcsán: „Az *Északi ember vagyok* című versben az »én« és a »szerep« együttes megnyilvánulását láthatjuk, hiszen a szerep alakzata [...] éppen azt teszi lehetővé, hogy bármely nyelvi művelet mögé oda lehessen képzelni annak végrehajtóját.” (22)

A beszéd versbeszédként való értelmezését erősíti jó néhány epitextus is, nevezetesen több Ady-publicisztika és két vers. Rába György a *Jó Csönd-herceg előtt* című művet elemezve megállapítja, hogy a beszéd az Ady-versek szótára szerint egyértelműen a költészetet jelenti. (23) A csönd pedig mind e versben, mind a *Poéta és publikum* című publicisztikában, mind a *Szeretném, ha szeretnének* kötetet záró, tehát hangsúlyos helyen szereplő műben (*Most pedig elnémulunk*) a „dalaival küzdő ember végét jelenti” (24), azaz a versbeszéd elnémulását: „[...] jaj volna nekem, ha egyszer, míg élek, elhallgatnék s engedném, hogy a Halálnál borzasztóbb csönd rámfeküdjön.” (25) Az önkifejezés gyötrelmes voltáról való vallomás mindazonáltal már a prologóban is megelőlegeződik az „ének” révén, míg az *Északi ember vagyok*-ban a „beszéd”, illetve a „szó” kifejezések jelölik az önkifejezést, a lírai vallomást. Megállapíthatjuk tehát, hogy az „északi ember” az alkotó ember, akit hajt a vágy, hogy kifejezze magát, akit az „Észak-fok” állapot arra sarkall, hogy önmagát „megmutassa”. Ez az ön-megmutatás azonban fájdalmas; ezért

Bár a filológiai adatok azt látszanak bizonyítani, hogy Vikár Béla Kalevala-fordítása Ady kezébe kerülhetett, túlzás lenne azt állítani, hogy alaposan tanulmányozta, sőt akár meg is ihlette volna. Mert ha Ady bele is lapozott a Kalevalába (vagy beleolvasott valamelyik előközlésébe), valószínűbb, hogy az Északi ember vagyok című versre nem a finn népi eposz gyakorolt hatást, hanem a két mű egyes közös vonásaiban inkább a költői képzelet sajátos analógiáját figyelhetjük meg.

deklamálja a költői én, hogy az „ének” számára önkínzás, a „beszéd” pedig „pokol”. A *Félelem és írás* című cikk tovább értelmezi a versben foglaltakat: „Minden ember nagy, közölni való titkokkal érkezik s nem mindenki lelheti meg magát és szavát.” (26) „Valamit tudok, ez már szinte bizonyos, valamit tudok, amit ma kevés ember tud: szomorú és félelmetes állapot ez. Oh, gondolják el, van egy ember, aki nagyon-nagyon érzi az életet, erről néha-néha szép vallomásokot tud tenni.” (27)

Meghatározó jelentőségű, hogy bár az *Ibsen és Settimio* című novella gondolatmenete sokban hasonlít az *Északi ember vagyok* című versére, utóbbiból teljesen hiányzik a déli mentalitás és életvitel iránti vonzódás. Az északiság itt teljesen kizárja a rokonszenvet az ellenpólus iránt. A szemléleti polifóniával függ össze ama tény is, hogy az *Északi ember vagyok* című verset Ady Monte Carlóból küldi, mintha azt sugallná, hogy Délen járva végérvényesen rádőbbszent északit voltára s az ezzel járó elhivatottságra. Az értelmezés egy lehetséges változata szerint az utolsó versszakban kifejezett fájdalom arra is vonatkozik, hogy hiányzik belőle az ellenpólus: a déliség.

Szándékában, „rejtett” ars poeticájában előlegezi az *Északi ember vagyok* szemléletét *Az én sírásom* (AEÖV III. 89.) egyik strófája:

Ha én sírok, a nagy Élet sír,
Múlás, bukás, csőd, sóhaj, átok.
Az eleve-elrendelés zűg,
Ha én fájdalmasat kiáltok.

Az 1910-es években aztán módosult az észak–dél fogalom, már sem észak, sem dél nem volt olyan biztos; másra terelődött a hangsúly az életműben. Az életrajzi háttér ismét egy déli, ezúttal olaszországi út: 1911 tavaszán Ady Brüll Adél társaságában hosszabb utazást tett Olaszországban. Ennek az élménynek a szülőttei az *Utak és csalódások* című írások (AEÖPM X. 132–35., 139–40.), melyekben így ír: „Ez is fátum, hogy három – négy év óta egészen hidegek s északosak a vágyaim, s úgy járok körben, egyre Délen, mint egy taposó malomban. Nem baj, ha egy kicsit igazságtalankodom, azért tehetem ezt bizonyosan, mert egy kicsit igazam van, már csak azért is, hogy Északra vágyom, s megint Délre tartok”. (28) Rómáról pedig a következőket vallja: „[...] ebben a városban van elrombolva, elépítve és föllepítve minden, amiből a mi lelkünk összerakódik.” (29)

Az Észak-motívum még egyszer előkerül a kötetben, mégpedig az *Északi ember vagyok*-kal azonos ciklusban, a *Bolond halálos éj*-ben. Az a tény, hogy a *Bolond, halálos éj* című vers után is olvasható déli helymegjelölés (Monaco), szintén összeköti a két költeményt.

A műnek jól érzékelhetően válik külön az első három strófája, ahol mindegyikben valamelyik érzék kap főszerepet: az elsőben a hallás a zavaró zajokkal, melyeket a költői én sajátos ellentétként mégis „muzsika”-ként jelöl meg, a másodikban a látás a színek impresszionista dominanciájával, a harmadikban pedig a szaglás. Közös még e három szakaszban, hogy a költői én egyöntetűen a „bolond” jelzővel látja el összes észlelését. E jelző előhívja a *Fekete zongora* című verset is. Erre az intertextusra erősít a zeneiség egyik forrásaként, az első strófában megjelenő szívverés. Míg a *Fekete zongorában* a hangszer és a szívverés vonatkoztatódik egymásra („Szívem ütemre háborog”), itt a természeti környezet hangjai kerülnek kapcsolatba a szív dobbanásaival („Alattam a tenger vonít / Én a szívemet hallgatom:”). Közös még a két versben a költői én halálának képe, mely mindkét műnek a zárlatában szerepel.

A költemény felütésében szereplő, északra bámuló egyetlen ablak a költői én orientációját fejezi ki – aki mint északit ember végleg elfordult a Déltől s mindattól, amit az jelképez. Az „egyetlen” jelző sorkezdő helyzete által külön hangsúlyt kap, a Délnek való teljes hátat fordítást jelzi.

A vers első egységét képező első három szakaszból pusztán a „megyek, megyek” kijelentés utal előre – hiszen itt még nem kerül elő, hova is tart a költői én.

A negyedik versszakban együtt vannak jelen az első három rész érzetei, a hangokat a „gethes” jelző és az „égnék” ige hívja elő, a színeket és a hangokat pedig a tűz, illetve a láng szavak.

A vers negyedik strófájában egy, az Ady-költészetben igen szokatlan Hold-motívummal találkozunk. „A jéghideg, kísérteties holdfény mint negatív konnotációjú szimbólum [...] gyakran visszatérő eleme az Ady-verseknek – a ’Bihar vezér földjén’-nek, a ’Jó-csönd Herceg’-nek, a ’Kocsi-út az éjszakában’-nak is [...]”. (30) Itt azonban egy merőben más típusú Hold-ábrázolás jelenik meg. Szó sincs hidegségről, hideg fényről, a „tűz” és a „láng” szavak ismétlése, épp ellenkezőleg, meleg érzeteket kelt, azt a benyomást adja, miszerint a Hold éppen vörös színű. Mindemellett a Hold egy beteg, öreg állattal azonosul. (Mely azonosítás fakadhat abból a tényből, hogy a Hold az ősi mítoszokban a halált, az elmúlást, a túlvilágot szimbolizálja; elég, ha a *Közel a temetőhöz* című versre gondolunk.) S kötetünkben is a „hideg” Hold szimbolizálja a szerelem elmúlását a *Hiába hideg a Holdban*.

A Hold-ló képzetek ezen azonosítása e strófában azonban további kérdéseket vet fel. Az Ady-oeuvre-ben a ló a halállal kapcsolatos versekben több alkalommal előkerül, mely tény mögött Eisemann György mitologizáló magyarázatát sejtjük: Tertullianus szerint a lovasjátékok, tornák halálkultuszok voltak. Ezért oly gyakori a szarkofágokon, hamvvedreken a lovasversenyek ábrázolása, s ezért kapcsolódik Ady költői képeiben is a ló a halálhoz. (31) Ahogy például *A Halál lovai*-ban már a cím szintjén is (ahol ráadásképpen a Hold is jelen van, ám elbújik). A *Bolond, halálos éj* metaforájában – Gerard Steen metafora-definícióját (32) segítségül hívva – a „Hold” a szó szerinti referens, a „vén, gethes paripa” pedig a nem szó szerinti jelzős szerkezet, mely a referens jellemzőit írja le. E jelzős szerkezetben a „vén” nem különösebben meglepő, a „gethes” annál inkább. Szokatlan még a Hold lóhoz való hasonlítása is, s arra utal, hogy nem teliholdról van szó. Talán itt is éppen olyan „csonka” a Hold, mint a *Kocsi-út az éjszakában* című versben. Szokatlan a kép, hiszen a lóval ellentétben a Hold inkább statikus. Igaz, az Ady-lírában nem ez az első eset, ahol mozgást tulajdonít a szerző a Holdnak – a *Fekete hold éjszakáján* című versben például „száll” az égitest. S nem ez az első eset, ahol egy égitest kerül azonosításra a lóval; *A csillag-lovas szekérből* című költeményben például az „Uram, ki hajtod csillag-lovaiddat” sor olvasható. (33) Kulcsot mindazonáltal az utolsó strófa ad e szokatlan metaforához. A második versszak „Megyek, megyek” kijelentése ugyanis az utolsó szakaszban megismétlődik, ám itt már bővebben kifejtve: a különböző érzetek mind a halált előlegezték, aki (hiszen itt megszemélyesítve jelenik meg) maga jön el a költői énért. A halál tehát – mielőtt néven neveződne – több síkon is megjelenik. Egyrészt a ló ábrázolásban, ahogy fentebb rámutattunk a ló-halál viszony háttere kapcsán. De megjelenik a Hold által is, hiszen, mint szintén említettük, a Hold az ősi mítoszokban a halált, az elmúlást szimbolizálja. E két képzet összekapcsolása még erőteljesebben az antropomorfizált halál-fogalom megjelenését anticipálja, ahogy a „vén” és „gethes” jelzők is, hisz mind az öregség, mind a betegség a halál fogalmának asszociációs terébe köthetők.

3. Egy adalék a tágabb értelemben vett északisághoz

Képes Géza érdekes adalékkal szolgál a tágabb értelemben vett északiságra és az *Északi ember vagyok* című versre vonatkozóan: úgy látja, a hatodik strófában alliterációival a Kalevala világa lép be a műbe. Véleménye szerint itt egyértelmű Kalevala-hatásról van szó, mely kijelentésével vitatkoznánk. Képes azt figyelte meg, és finnyre való fordítással kísérelte meg bebizonyítani, hogy az Ady-mű a Kalevala olvasásának élménye nyomán született. Azt állítja, hogy a költemény utolsó strófája teljesen „kale-

valai”: „A vers utolsó szakaszában erőteljesen fellépő — és Adynál másutt nem található, egész versszakon végigvonuló — alliteráció és kalevalai versmérték megerősít bennünket abban a feltevésünkben, hogy itt Adyt a Kalevala lehelete legyintette meg.” (34) De hogy valójában mennyire kalevalai a zárószakasz, annak igazi próbája a fordítás volt: Képes Géza finnre fordította, az eredmény pedig véleménye szerint tiszta „kalevalai hangú költészet lett”: a finn fordításban ugyanúgy a p és sz hangok alliterációja vonul végig, mint a magyaron az f és sz hangoké.

Bár Papp István (35) és Domokos Péter (36) már cáfolták annak tényként való kezelését, hogy Ady forgatta volna a Kalevalát, az *Északi ember vagyok* című versről s az északiság kérdéséről lévén szó, érdemes megvizsgálni e kijelentés filológiai hátterét. Az első magyar nyelvű fordításrészletek a Kalevalából 1853-ban, 1861–1862-ben és 1887-ben jelentek meg, az első Hunfalvy, a második Fábrián István, a harmadik Szinnyi tollából. Az első teljes fordítás Barna Ferdinánd munkája, s 1871-ben jelent meg, nem keltve nagy visszhangot, amit a szakértők annak tulajdonítottak, hogy a műnek nem sikerült visszaadnia az eredeti alkotás szépségét. Vikár Béla Kalevala-fordítása 1909 februárjának végén jelent meg: a Vasárnapi Újság 1909. február 28-i számában olvashatunk egy rövid hírcikket a megjelenésről. Az *Északi ember vagyok* (akkor még *Észak és Dél* címen) pedig a Nyugat április 16-i számában látott napvilágot, s Ady munkamódszerét ismerve valószínűsíthető, hogy nem sokkal előtte íródott. Így tehát elképzelhető, hogy Ady kezébe került a kötet. De ha a kötet nem is, akkor valamelyik előközlése, hiszen Vikár Béla 1899-től már publikált fordításából: 1899-ben például a Budapesti Szemlében és az Erdélyi Múzeumban, 1901-ben az Ország-Világban, 1905-ben és 1908-ban a Vasárnapi Újságban, 1908-ban az Egyetértésben. De a Lemminköinen-runók és a Kullervo énekei különlenyomat formájában is megjelentek, az előbbi 1901-ben, az utóbbi 1908-ban. Ráadásul Vikár Béla fordításának hatalmas sajtóvisszhangja is volt. (37) S jegyezzük még meg, hogy Vikár Béla és Ady Endre személyesen is ismerték egymást: még Nagyváradon találkoztak, Vikár Béla pedig 1909-ben levélben fordult Adyhoz, s nagyrészt a maga érdemének tulajdonította, hogy Ady elnyerte a főváros szépirodalmi díját. Eme adatok mind azt látszanak alátámasztani, hogy Ady valamilyen formában biztosan értesült a Kalevala megjelenéséről. De – talán azért, mert 1909 februárjában Párizsban tartózkodott – publicisztikájában semmilyen jelét nem találjuk, hogy a finnek népi eposza bármilyen formában is foglalkoztatta. (A „Kalevala” szó is csupán egyszer jelenik meg prózai írásaiban, ott is más kontextusban.)

Úgy is fogalmazhatnánk tehát, hogy bár a filológiai adatok azt látszanak bizonyítani, hogy Vikár Béla Kalevala-fordítása Ady kezébe kerülhetett, túlzás lenne azt állítani, hogy alaposan tanulmányozta, sőt akár meg is ihlette volna. Mert ha Ady bele is lapozott a Kalevalába (vagy beleolvasott valamelyik előközlésébe), valószínűbb, hogy az *Északi ember vagyok* című versre nem a finn népi eposz gyakorolt hatást, hanem a két mű egyes közös vonásaiban inkább a költői képzelet sajátos analógiáját figyelhetjük meg. A „kalevalaiság” ugyanis nemcsak az utolsó strófára jellemző, hiszen a verselés tekintetében az egész költemény erősen hasonlít a Kalevalára. Míg a finn népi eposz versmértéke a magyar ősi nyolcshoz hasonló 4–4 osztatú hangsúlyos sortípus kilenc szótagú sorokkal megszakítva, addig az *Északi ember vagyok* című költemény egésze nyolcas és kilences sorokból áll. Lássunk néhány példát a vers második és ötödik versszakából:

Én északi I ember vagyok
Aki útját zord I gonddal rója,
[I
S olyan hazug, I miként azok,
Akik ezt a I nagy igazat
Elmondták régen I már előttem.

Rádásképpen a Képes Géza által említett hasonlóságokon túl a Kalevalára emlékeztető stílusjegy Ady versében a *Szeretném, ha szeretnének* című kötet prologójában is használt figura etymologica és a tektonikus vezérmotívumok használata (az Ady-költeményben ilyen a főntebb már említett „szó”, „fény”). Természetesen e példák is inkább a költői fantázia analógiáját mutatják, mintsem direkt hatásra utalnának.

Jegyzet

- (1) Görömbei András (1999): A gondolkodó Ady. In *Tanulmányok Ady Endréről*. Anonymus. 56.
- (2) *Új Dogma*. (1964) AEÖPM III. Akadémiai Kiadó, Budapest. 127.
- (3) *Ady Endre Összes Prózai Művei* (a továbbiakban: AEÖPM) VII. Akadémiai Kiadó, Budapest. (1968) 29–30.
- (4) *Ady Endre összes novellái*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. (1961) 622.
- (5) Király István (1970): *Ady Endre*. Magvető Kiadó, Budapest. II. kötet 69.
- (6) *Ady Endre Összes Versei* (a továbbiakban AEÖV) II. Akadémiai Kiadó, Budapest. (1988) 152.
- (7) Vatai László (1977): *Az Isten szárnyetege. Ady lírája*. Occidental Press, Washington, DC. 155.
- (8) AEÖV II. 161–162.
- (9) AEÖV II. 185.
- (10) *A belgák*. AEÖPM VIII. Akadémiai Kiadó, Budapest. (1968) 58.
- (11) Görömbei, i.m. 57.
- (12) AEÖPM VII. 259.
- (13) Ady Lajostól tudjuk, hogy Ady esténként szívesen forgatta gyertyalángnál a Magyar Természettudományi Közlönyt (Ady Lajos, *Ady Endre*, Budapest. [1923] 34. Kovalovszky Miklós megalapítása szerint pedig „Feltűnő Ady érdeklődése a földrajz és természetrajz iránt” (*Emlékezések Ady Endréről*, I. Szerk. Kovalovszky Miklós, Budapest. [1961] 307.)
- (14) Bókay Antal (1997): *Irodalomtudomány*. Osiris Kiadó, Budapest. 93.
- (15) Csiszár Gábor (2006): *Rozmanits*. ELTE Ady-konferencia.
- (16) Uo. 2.
- (17) AEÖV IV. Argumentum Kiadó, Budapest. (2006) 476.
- (18) Balogh László (1976): *Mag hó alatt*. Budapest. 77–78.
- (19) Bednatics Gábor (1999): „Nem vagyok, aki vagyok”. In *Tanulmányok Ady Endréről*. Anonymus, 90.
- (20) AEÖPM III. 121.
- (21) AEÖPM III. 126.
- (22) Kulcsár-Szabó Zoltán (1999): A „szerepvers” poétikájáról In *Tanulmányok Ady Endréről*. Anonymus, 205.
- (23) Rába György (1986): *Csönd-herceg és a nikkel szamovár*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 15.
- (24) Uo. 15.
- (25) In *Poéta és publikum*. AEÖPM X. Budapest. (1973) 24
- (26) AEÖPM IX. Budapest. (1973) 363. Ezt az írást idézi még Balogh, 1978. 79.
- (27) AEÖPM IX. 362
- (28) AEÖPM X. 133–134.
- (29) AEÖPM X. 140.
- (30) Földes Györgyi (2006): Örök visszatérés: Nietzsche és/vagy Eliade. *Iskolakultúra*, 7–8. 44.
- (31) Eisemann György (1995): A lírai én mitológiája Ady Endre költészetében. In *Ősformák jelenidőben*. Orpheusz. 137.
- (32) „A mapping from concepts in one domain to concepts in another domain” Steen, Gerard (1999): Analyzing Metaphor in literature: With Examples from William Wordsworth’s “I Wandered Lonely as a Cloud” *Poetics Today*, 3. Fall. 508.
- (33) Sára Péter (2000): *A Minden Titkok költője*. Püski, Budapest. 116.
- (34) Képes Géza (1961): A Kalevala és a magyar irodalom. *Világirodalmi Figyelő*, 1. 67.
- (35) Papp István (1947): *A Kalevalától Adyig*. Vándortűz, Debrecen. 6. 8–17.
- (36) Domokos Péter: *A finn irodalom fogadtatása Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1972. 56.
- (37) Uo. 162–163.